

İCÂZ

(الإيجاز)

Az sözle çok şey
ifade etme anlamında
meânî terimi.

Sözlükte “sözü kısaltmak” anlamına gelen *icâz*, terim olarak meânî ilminde “bir maksat ve fikrin en az sözle açıklanması” demektir. *İcâz*lı söze *vecîz* ve *mûcez*, sözün maksadı ifadede yeterli olmayacak derecede kısaltılmasına da *ihlâl* denir. Birçok eserde *icâz*ın belâgatla eş tutulması belâgat ilminde *icâza* verilen önemi göstermektedir.

Meânî ilminde, bir maksadın ifadesini sağlayan kelimelerin azlığı ve çokluğu ile cümlelerin uzunluğu kısalığı “*icâz*”, “*itnâb*” ve “*mûsâvât*” başlıkları altında üç bölümde ele alınır. Cümlelerin uzun veya kısa oluşunun bir ölçüsü halkın kullandığı dil, bir ölçüsü de durumun gereğidir. Bundan dolayı *icâz*, az lafızla çok mânâyı ifade etmenin yanı sıra “kast edilen anlamın gereği ne ise sözü onunla açıklamak” şeklinde de tanımlanır. *İcâz* *itnâb*ın karşıtı bir anlam ifade eder; dolayısıyla bir söz kendinden uzun bir söze kıyasla *icâz* vasfını kazanabilir. Nitekim *itnâb* için de aynı durum bahis konusudur. *İcâz*ı, “sözde fazlalık olarak bulunan kelimelerin (haşiv, tatvil) yer almaması” şeklinde tanımlayanlar da vardır. *İcâz* ile ilgili bütün tanımlar, bir fikri açık ve en az lafızla ifade etme noktasında birleşir. *İcâz* belâgat kitaplarında genellikle ikiye ayrılarak incelenir.

1. *İcâz-ı Hafiz*. Kendileri bulunmadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümlelerin hazfedilmesi yoluyla sağlanan *icâz*dır. Bu nevi hazfe meânî ilminde *ih-tizâl* denir. Bu şekildeki *icâz*da ibarede hazfın bulunduğu bazı karînelere anlaşılmaması gerekir. Bilinen ve tahmini kolay olan hususları zikrederek ibareyi uzatmamak, dikkati asıl önemli yere yönlendirmek, karîneye dayanarak terkedilen şeyleri muhatabın düşünce ve hayal gücüne bırakarak anlam zenginliği kazanmak gibi sebeplerle bu tür hazfe başvurulur.

Bir ibarede hafiz yapıldığını gösteren karîne ve delillerin başlıcaları şunlardır: a) *İbarede hazfın bulunduğu aken anlaşılır, ibarenin akışı da neyin hazfedildiğini gösterir.* “حَرَمْتُ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنَازِيرِ” (Ölü, kan, domuz eti ... size haram kılınmıştır, el-Mâide 5/3) âyetinde ölü, kan ve domuz etinin bizzat kendilerinin haram kılınması bir anlam ifade etmediğinden burada bir hafiz bulunduğu ve hazfedilen kelimenin de “akl” (yemek) fiili

olduğu ibareden anlaşılmaktadır. “وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا” (Rabb'in ve saf saf melekler geldiği zaman ..., el-Fecr 89/22) âyetinde hafiz bulunduğu hükmeden akıl, hazfedilenin rabb'in emri veya azabı yahut cezası olabileceğini de söyler. b) *İbarede bir hafiz bulunduğu orada yer alan bir fiil delâlet eder, neyin hazfedildiğini de toplumun örf ve âdeti belirler.* “قَالَ فِدَاكَ كُنْ” (-Azîz'in karısı şöyle dedi: İşte beni kendisi hakkında ayıpladığınız şu gördüğünüzdür, Yûsuf 12/32) âyetinde geçen “لوم” (kınamak-ayıplamak) fiili insanın kendi iradesiyle yaptığı bir eylemin sonucudur. Bu eylemin ve durumun ne olabileceği konusunda çeşitli ihtimaller vardır. Hazfedilenin, 30. âyetteki “قَدْ شَغَفَهَا” (Sevgi yüreğinin zarına işlemiş) ifadesinde geçen “aşırı sevgi” mi, yoksa “امرات العزيز تراود فتيةا عن نفسه” (Azîz'in karısı delikanlının nefsinden murad almak istiyormuş) ifadesindeki “nefsinden murad almak” mı olduğu hususunu toplumun gelenekleri belirler. Sıkça kullanılan ve deyim halini alan sözlerde fiilin hazfedildiğini yine gelenekler belirler; “Hayırlı işler” temennisinde hazfedilenin “dilerim, olsun” vb. fiiller olduğunun belirlenmesi gibi.

*İcâz*ı sağlamak için cümlelerin bir kısmı hazfedilebilir: “إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ” (Boğaza dayandığı zaman ..., el-Vâkıa 56/83) âyetinde fâil olan “الروح، النفس” (ruh, can); “وقال” (Allah'ın peygamberi onlara dedi ki: Aman ha Allah'ın dişi devesi ve onun su içme nöbetine!, eş-Şems 91/13) âyetinde “احذروا” (dikkat edin) fiili, “وأنه هو أضحك وأبكى وأنه هو أمات وأحيا” (Gerçek şu: Güldüren de ağlatan da O'dur, Hakikat şu: Öldüren de dirilten de O'dur, en-Necm 53/43-44) âyetlerinde mef'uller, “واسأل القرية” (karyeye sor, Yûsuf 12/82) âyetinde “أهل” (sakinler) muzâfı, “رب اغفر لي” (Rabb'im beni bağışla, el-A'râf 7/151) âyetinde rabb'in muzâfın ileyhi olan iyelik zamiri “ي” (Kim tövbe edip sâlih -amel- işlerse ..., el-Furkân 25/71) âyetinde “sâlih” kelimesinin mevsufu olan “amel” kelimesi, “وكان وراءهم ملك يأخذ كل سفينة غصبا” (Çünkü arkalarında her-sağlam-gemiye el koyan bir hükümdar vardı, el-Kehf 18/79) âyetinde de geminin sıfatı olan “فاتبعوني بحبيكم” (sağlam) kelimesi, “سالمة” (Bana tâbi olun ki Allah sizi sevsin, Âl-i İmrân 3/31) âyetinde “إن تتبعوني” (Eğer bana tâbi olursanız) şart cümlesi hazfedilmiştir.

Bir veya birden fazla cümlelerin bütünüyle hazfedilmesiyle de *icâz* sağlanabilir. “كان الناس أمة واحدة فبعث الله النبيين” (İnsanlar tek bir ümmetti. Allah peygamber-

ler gönderdi, el-Bakara 2/213) âyetinde iki cümlelerin arasındaki bağlantıyı hazfedilmiş olan, “Şu veya bu sebeple ihtilâfa düştüler” cümlesi sağlamaktadır. Ayrıca cümle hazfine sebep-sonuç ilişkisiyle de başvurulur. “فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم” (Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın, en-Nahl 16/98) âyetinde “okuduğun zaman”, ifadesi “okumayı- istediğin zaman” cümlesinin yerini tutmuştur. Birden fazla cümlelerin hazfedildiği de olur. “قال سننظر أصدقت أم كنت من الكاذبين، إذهب بكتابي هذا فألقه إليهم ثم تول عنهم فانظر ماذا يرجعون” (Süleyman Hüdüd'e dedi ki: Doğru mu söyledin yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz uzaklaş da ne sonuca varacaklarına bak, en-Neml 27/27, 28) âyetleriyle bunlardan sonra gelen, “قالت يا أيها الملأؤا إني ألقى إلي كتاب كريم” (Beyler, ulular! Bana çok önemli bir mektup bıraktı dedi, en-Neml 27/29) âyeti arasındaki, “Hüdüd mektubu aldı ve Belkıs'a götürdü. Belkıs mektubu okuyunca şöyle dedi” cümleleri hazfedilmiştir. Bunların dışında belâgat kitaplarında yemin ifadesiyle bazı edatlarının hazfine dair pek çok örnek yer almaktadır.

2. *İcâz-ı Kısar*. Cümleden herhangi bir eksiltmeye gitmeden kısa bir ibareye çok mânalar sığdırmaktır; sözün herkeşçe kullanılan yaygın şekline nazaran lafızlarının az, anlamının çok olmasıdır. Cennet ehlinin yiyeceklerine dair olan “لا مقطوعة ولا ممنوعة” (Tükenmeyen ve yasaklanmayan -yiyecekler-, el-Vâkıa 56/33) âyeti bu tür *icâza* verilen örnekler arasındadır. Bu nevi *icâz*ı anlamak için derin bir düşünce ve ince bir dikkat gerekir. Konuyla ilgili kitaplarda bu *icâza* verilen klasik örnek “ولكم في القصاص حياة” (Kısasta sizin için hayat vardır, el-Bakara 2/179) âyetidir. Bu âyetin nâzil olduğu dönemde Araplar arasında aynı düşünce, “Öldürmenin çaresi öldürmektir” şeklinde ifade ediliyordu. Kur'an'ın ifadesiyle bu söz arasında mukayese yapılırken âyetin zikredilen üstünlüklerinin çoğu onun *icâz* yönüyle ilgilidir. “خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلین” (Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir, el-A'râf 7/199) âyeti de az lafızda yüksek ahlâkî mezyetleri toplamaktadır. Türkçe belâgat kitaplarında Nâmık Kemal'in, “Bârîka-i hakikat mûsâdeme-i efkârdan çıkar” sözü bu tür *icâza* örnek verilir. Cevdet Paşa'nın, “Şâne-i zülf-i sühandır i'tirâz” sözü de bu *icâza* verilen bir diğer örnektir. “Zülf tarandıkça güzelleştiği gibi söz de eleştirildikçe güzelleşir” düşüncesi kısa bir cümleye sığdırılmıştır.

Belâgat konusunda eser veren müellifler, icâzı genellikle yukarıda anlatıldığı gibi iki bölüme ayırarak incelerken Ziyâ-eddin İbnü'l-Esîr, konuyu hazıf ile yapılan ve hafızsız icâz olmak üzere iki temel kategoriye, hafızsız yapılan icâzı da "icâz-ı kısar" ve "icâz-ı takdîr" şeklinde iki kısma ayırmıştır. İcâz-ı takdîr, lafız ve mânânın uzunluk-kısalık açısından birbirine denk olmasıyla birlikte muhatabın takdirine göre ibareden zengin anlamların çıkarılmasıdır. Bu tür icâzın en belirgin alâmeti tek bir kelimenin bile ibareden eksiltilememesidir. Bedreddin İbn Mâlik'in "icâz-ü't-tazyîk" adını verdiği bu türe, "فمن جاءه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف" (Kime rabbinden bir öğüt gelir de -ribâdan- vazgeçerse geçmişi kendisinedir, el-Bakara 2/275) âyeti örnek gösterilmiştir. Bu âyetteki "فله" (geçmişi kendisinedir) cümlesi "hataları affedilmiştir" anlamındadır. Abese sûresinin 17 ile 23. âyetleri de türe örnek verilmiştir. Bu âyetlerde kelimeler birbiriyle öyle irtibatlıdır ki tek bir sözün dahi eksiltilmesi mümkün değildir. Bir hadisinde (Buhârî, "Cihâd", 122; Müslim, "Mesâcid", 5) kendisine özlü söz söyleme (cevâmîu'l-kelim) hasletinin verildiğini söyleyen Hz. Peygamber'in "الحلال بين والحرام بين وبينهما شبهات" (Helâl bellidir, haram bellidir. Bunların arasındakiler ise müteşâbihattır) hadisi bu türe verilen diğer bir örnektir. Resûl-i Ekrem'in birçok hadisinde bu icâz türü görülmektedir. Ali el-Kârî, bunlardan kırkını *Erba'ûne hadîş min cevâmî'i'l-kelim* adlı eserinde toplamıştır. Türkçe'deki, "Elçiye zeval yoktur" sözü de bu türe örnek olarak gösterilebilir. Diğer bir hafızsız icâz çeşidi, ibaredeki kelimelerin zengin mânalar ihtiva ettiği "icâz-ü'l-câmî" adı verilen nevidir. "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ" (Muhakkak Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder, en-Nahl 16/90) âyeti bu tür icâza örnek gösterilir.

İcâz her ne kadar söze değer katan bir özellikse de bu konuda belirleyici ölçü onun yerinde ve durumun gereğine göre yapılmış olmasıdır. Bu sebeple icâz her durum ve zamanda makbul değildir. İbn Kuteybe, "Eğer durum böyle olmasaydı Kur'an'da itnâb bulunmaz, sadece icâza yer verilirdi" diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.

Başlangıcından itibaren Türkçe belâgat kitaplarında icâz bahsi Arapça belâgat eserlerindeki çerçeveye içinde ele alınmıştır. Recâizâde Mahmud Ekrem ise *Ta'lim-i Edebiyyât*'ta farklı bir yol takip ederek icâzı "münakkahiyet" konusu içinde incelemiş ve sadece icâz-ı kısar üzerinde dur-

muştur. Ona göre icâz en çok fikhî veya kanunla ilgili hükümlere, atasözlerine ve hikmetli sözlere yakışır. Gerçekten de Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin "kavâid-i külliyye"si bütünüyle icâz-ı kısar nevindedir. Bunun dışında divan şiirinde sıkça görülen mazmunlu ve telmihli söyleyişler de icâzın bu türüne girer. Meselâ, "Âhiri ömrün ecel-durur bu mülkün sonu azl / Hızır ömrüyle Sikender mülkü senin oldu tut" (İbn Kemal) beytindeki ikinci mısra, bir telmih vasıtasıyla çok az kelimeye uzun bir hikâyeyi sığdırmaktadır.

İcâzın her çeşidinde belâgat bulunmakla birlikte bunların en değerlisi ve makbulü icâz-ı kısardır. "Veciz söz" nitelemesi daha ziyade icâz-ı kısar için kullanılır. İcâz, belâgat ilminde lafız-bâna ilişkisinin ele alındığı itilâf ve haşiv bahislerinin yanı sıra sanatî ifade yolları olan mecaz, istiare ve kinaye ile de yakından ilgilidir. Süleyman b. Abdülazîz el-Mensûr *el-İcâz fi'l-belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse tahlîliyye ve fenniyye* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1409, Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye).

BİBLİYOGRAFYA :

- et-Ta'rîfât, "İcâz" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1473; Buhârî, "Cihâd", 122; Müslim, "Mesâcid", 5; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, İstanbul 1319, s. 130-141; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-'icâz* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî - Muhammed Berekât), Amman 1985, s. 171-177; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meşelû's-sâîr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1411/1990, II, 68-118; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, İstanbul 1275, s. 28; Bâbertî, *Şerhu't-Telhîş*, Trabls 1983, s. 426; Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmü'l-Kur'an: Kur'an ilimleri Ansiklopedisi* (trc. Sâkîp Yıldız - Hüseyin Avnî Çelik), İstanbul 1987, s. 145; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşîye 'alâ Muhtaşari'l-me'ânî*, İstanbul 1309, II, 131; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 257; Muallim Nâci, *Edebiyat Terimleri: Istilâhâtı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 1996, s. 46; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1305, s. 163; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 212; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 116; Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübâr: el-Kur'ân*, Kahire, ts. (Darü'l-fikri'l-Arabî), s. 305-327; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-'Arabiyye*, Riyad 1402/1982, s. 903; M. Abdülganî el-Masrî, *Nażariyyetü'l-Câhiz fi'l-belâga*, Amman 1983, s. 110-126; Abdülfettâh Besyûnî, *İlmü'l-me'ânî*, Kahire 1408/1988, s. 233-251; a.mlf., *Min belâgati'n-nażmî'l-Kur'ânî*, Kahire 1413/1992, s. 274-287; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 112; Abdülfettâh Lâşin, *Belâgatü'l-Kur'ân fi âşâri'l-Kâfi 'Abdilcebbâr*, Kahire 1978, s. 169-219; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muşâlahâtü'l-belâgiyye ve tetâvürüh*, Beyrut 1996, I, 202-203.



M. A. YEKTA SARAÇ

İCÂZE

(bk. RİKÂ').

İCÂZE

(الإجازة)

İslâm'dan önce hac esnasında hacıların Arafat, Müzdelife ve Mina'dan belli bir düzene göre ayrılmasını sağlamak için ihdas edilen, bazan ifâza ile aynı anlamda kullanılan bir görev ve yetki (bk. İFÂZA).

İCÂZET

(الإجازة)

İslâmî eğitim ve öğretimde akademik diplomaları, sanat ve meslekte yeterlilik için gerekli izin ve onayı ifade eden terim.

Sözlükte "su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak" gibi mânalara gelen *cevz* kökünden türeyen icâzet, İbn Fâris'e göre "su akıtmak" şeklindeki anlamından hareketle "bir âlimin ilmini talebesine aktarması" mânasından terimleşmiştir. İlk defa kullanıldığı hadis alanında icâzet "hadis rivayetine sözlü veya yazılı izin vermek, rivayet hakkını devretmek" demektir. Hatîb el-Bağdâdî'ye göre de icâzet verenin, bir hadis veya haberi rivayet etmeyi öğrenciye mubah (helâl) kılmasıdır. Diğer alanlarda verilen icâzetleri hadis icâzetlerinden ayırmak için "icâzetü'l-iftâ (fetvâ), icâzetü'l-fıkh, icâzetü't-tedris, icâzetü't-tıb, icâzetü'l-ferâiz, icâzetü'l-hisâb, icâzetü'l-hat, icâzetü't-tarîk" gibi terkipler oluşturulmuş, Osmanlılar'da ve Doğu İslâm ülkelerinde, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbasından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstatlarının verdiği yazılı belgeye *icâzetnâme* denilmiştir.

İcâzet verme geleneğinin milâdî VI. yüzyılda, hicretten altmış dört sene önce başlamış olduğu kaydedilmişse de (Rifat Bey, sy. 35-36 [1311], s. 770) bu bilginin bir dayanağı bulunamamıştır. Bilindiği kadarıyla ilk defa Rebî' b. Süleyman el-Murâdî, hocası İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinden üç cüzülük bir nüshanın istinsahına Zilkade 265 (Temmuz 879) tarihinde icâzet vermiş ve bunu kendi eliyle yazmıştır (*er-Risâle*, neşredenin girişi, s. 17). Bu örnekte görüldüğü gibi kitabın istinsahına verilen icâzet rivayeti için de geçerlidir. Kapsamı ve üslûbu bakımından bir eğitim ve öğretim düzeni içinde edinilen